

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.
INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XX

BELGRADE
1989

BALCANICA XX, Beograd 1989, 9—453.

зналог истраживача запретиких књижевних стаза у временском искораку од Хомера до савременог читаоца.

У свом трећем делу, књига доноси написе под насловом *Стеријино „Даворје“ и Хорацијеве оде*. У њима се превасходно прати улога Стеријиних превода „из Хорација“ у архитектоници збирке *Даворје I*, гледано из тематског угла. Интерном анализом, у оквирима саме збирке, Флашар развија своју тезу о интегрисању римских ода у њене композиционе токове. Његово виђење затворене структуре *Даворја I* сасвим је супротно ранијим тумачењима по којима су Стеријини преводи Хорацијевих ода неоргански са стојак збирке.

За Флашарово виђење Стеријиног поступка даје се доказ, исцрпан и поступно изведен, заснован и на хронологији и на архитектоници збирке. „Песме *Даворје I* морају се читати напореда с Хорацијевим песмама, онима бар које је Стерија превео и унео у своју збирку. Тако је Стерија хтео“, закључује Флашар.

У круг својих занимања, дакле, Флашар увршћује и анализу композиција песничких збирки Хорацијевих и Стеријиних упореда. А све то чини да би показао како Стеријино угледање на Хорација није било усамљено за оно време. Имао је он у одређивању етичке поруке Хорацијевих ода и доста европских претходника — преводаца и приређивача издања. Неки су то

експлицитно наглашавали и насловом — *Хорацијеве моралистичке оде*.

У епиграфу *Даворје на пољу Косову*, тој Стеријиној косовској тужбалици, „реч је о оригиналности за какву су се опредељивали најпре антички аутори, а затим и њихови европски последници, почев од раздобља хуманизма.“ Та оригиналност се не огледа само у избору метричког облика, „метафорског и сликовитог израза, мотива, топоса“, по узору на Хорација и Сенеку, већ и у њиховом заруђивању у низове, с властитим модификовањем према устаљеним поетским начелима. Но и та устаљена песничка начела, више класична него класицистичка, Флашар види у одајцима Стеријине стихотворне лектире: у грчкој хорској лирици и хорovima трагедиографа.

Флашар никада не заборавља на време када је поникло Стеријино књижевно дело. „Мислим, вели он, на времена непрекинутог хуманистичког образовања, када се књижевно предање Европе држало као целина и било опште добро школованог света.“ Управо на тим временским, књижевно-историјским и културно-историјским координатама овде заснована, класична и класицистичка техника писања разубеђена је до појединости и примењена на Стеријино време и његово књижевно стваралаштво. Више од тога, ово је књига за дијахроно разумевање античког наслеђа код Срба.

Миодраг Стојановић

СТЕРИЈА И КВИНТИЛИЈАН

Др Војислав Јелић, *Стерија и Квинтилијан*, Матица српска, Одељење за књижевност и језик, Филозофски факултет, Београд, Одељење за класичне науке, Нови Сад 1988, 335 стр.

Обимна и разноврсна књижевна делатност Јована Стерије Поповића је до данас готово до појединости расветљена и расту-мачена у радовима стручњака различитих профила и образова-

ња. Последњих година попуњава се и празнина у истраживањима Стеријине рецепције античких писаца — аспекта неопходног за потпуно разумевање његовог дела. Друга празнина у обилу егзегет-

ске литературе о Стерији тиче се његовог теоријског бављења реториком, дисциплином која је средином XIX века била још увек веома популарна и укључена у тадашње школске програме. Јелићева књига *Стерија и Квинтилијан*, о којој смо се овде латили да пишемо, покрива обе ове области и стога је вишеструко занимљива и корисна.

Стеријина *Реторика* је у до садашњим истраживањима занемаривана из два разлога. Пре свега, бављење једном таквом темом захтева од испитивача добро познавање реторских приручника XVIII и XIX века, а такође и античке реторике, како у њеном теоријском тако и у практичном виду. Овакав спој захтева дугометрајан припремни рад да би се уопште приступило тој теми. Други, можда важнији разлог, је тај што Стерија није ово дело објавио за живота, па је оно своје прво издање доживело тек у наше време. Наиме, Стерија је написао *Реторику* између 1841. и 1844, замисливши је као уџбеник за београдску гимназију, а објавила ју је тек 1974. године Иванка Веселинов (И. В. Веселинов, „*Реторика*“ Јована Стерије Поповића, Зборник историје књижевности, Одељење језика и књижевности САНУ, књ. 9, Београд 1974, 539—631).

Овом издању посвећен је први део књиге под насловом *О рукопису и првом издању Стеријине „Реторике“*. У рукопису *Реторике* налазе се два преписа: први, недовршен, доноси коначну верзију текста; други, недовршен или непотпуно сачуван, очигледно представља концепт. У питању су дакле два текста, накнадно спојена и пропагинирана. Иванка Веселинов је у свом издању дала најпре коначну али недовршену верзију *Реторике* и допунила је текстом Стеријиног концепта за преостали део списка. Аутор замера И. Веселинов што свој поступак комбиновања није прегледно приказала у уводу. Друга замера тиче се оскудности критичког апарата који не доноси сва читања из једне верзије ру-

кописа, нити потпуно приказује поклапање концепта и коначне верзије. Осим тога, И. Веселинов је на основу знака које Стерија доноси у коначној верзији рукописа прерасподелила и изабрала неке одељке концепта, а на једном месту је чак унела и своју нумерацију. Јелић оштро критикује ову контаминацију и покушај реконструкције текста, доказујући да реконструкција није могућа зато што је Стерија у коначну верзију унео многе измене у погледу распореда и садржаја у односу на концепт. У издању има и нетачних читања рукописа, што је углавном последица непознавања античке реторске терминологије. При успостављању текста Стеријиних превода из латинских писаца могло се прибећи упоређивању са оригиналом, али И. Веселинов то није користио. Због тога у издању понекад наилазимо на реченице без смисла. Осим тога, у коментару нема никаквих исправки или допуна Стеријиног погрешног или непотпуног превода. Набројани недостаци наводе В. Јелића на закључак да посао издавања Стеријиног текста није завршен овим издањем, и да је свако озбиљније истраживање *Реторике* и даље упућено на рукопис.

Други и најобимнији део књиге носи наслов *Стерија и Квинтилијан*. Аутор овде испитује који дуг Стерија као теоретичар реторике има поема уџбенику *Institutio oratoria* Марка Фабија Квинтилијана, римског учитеља говорништва из I века н.е. Овај уџбеник беседништва је извршио огроман утицај на реторску теорију и праксу у западној Европи у раздобљу од позне антике све до XIX века. Ни Стеријина *Реторика* није изузетак у томе. Њено ослањање на Квинтилијана и античку реторику уопште, најочљивије је у терминологији, дефиницијама и избору илустративних примера из античких писаца. Ипак, В. Јелић открива многобројна и суптилниски важна одступања од Квинтилијановог уџбеника, како у композицији тако и у схватању

и подели реторике. Прва разлика која читаоцу пада у очи је у следећем: Квинтилијан издаже упутства за васпитавање беседника од његове најраније младости, да би преко теоријских реторских упутстава на крају дела стигао до слике идеалног беседника. Као и већина и античких и нововековних писаца реторских приручника, Стерија најпре доноси дефиницију реторике и слику идеалног беседника, па на основу тога доноси упутства о реторици. Већ на самом почетку, у Стеријиној дефиницији реторике, аутор запажа његово битно одступање од античког, па и Квинтилијановог схватања реторике. За Стерију је реторика теоријска дисциплина којој он не одриче и практичну сврху. Реторика је за античке теоретичаре пре свега спадала у практичне вештине, то јест у вештине извођења или „представљања“, односно, према Квинтилијану, у „*artes in agenda positae*“. Ова, као и многе друге разлике, резултат је тога што Квинтилијан посматра реторику као вештину која се пре свега користи у судској расправи.

Битну особеност Стеријиног приручника представља његова подела реторике на општу и посебну, чега нема ни код античких ни код нововековних аутора. Приметна је и заснованост његове *Реторике* на логици, што је, како сматра В. Јелић, Стеријин дуг нововековним писцима реторских уџбеника. У одељку о посебној реторици може се запазити да Стерија схвата реторику много шире од античких теоретичара. Он у њој види теорију прозних састава уопште, али само оних који не потпадају под оно што бисмо ми данас назвали „лепом“ или „имагинативном“ књижевношћу.

Велика пажња у овом делу књиге посвећена је разматрањима разних античких аутора о замршеном питању топике, односно такозваних „општих места“, о хријни (*χρημα*, *usus*) — анегдоти са поучним садржајем — као и античким теоријама писма.

Трећи део, *Нововековни извори и типска обележја Стеријине „Реторике“* подноси се бави Стеријиним односом према његовим нововековним претходницима и узорима. То су *Institutioes oratoriae* Јожефа Григеља (Будим 1814), *Руководство к славенскоме красноречију* Аврама Мразовића (Будим 1821) и *Краткоје руководство к риторике* Михаила Васиљевича Ломоносова (Москва 1748). Овде треба напоменути да је Мразовићев уџбеник у великој мери зависан од Григељевог. Јелић је на многим местима убедљиво доказао да су Стеријина одступања од Квинтилијана последица Григељевог утицаја, како посредног преко Мразовићевог *Руководства* тако и непосредног. Исто тако, Стерија дели са Григељем и Мразовићем и много тога преузетог из Квинтилијановог уџбеника, особито онда кад је у питању одбир илустративних примера. За Стеријину поделу реторике на општу и посебну, као и за план да напише и *Поетику*, аутор проналази паралелу код Ломоносова. Овај је у свом уџбенику реторике обухватио општа упутства која Стерија подводи под општу реторику, а намеравао је да напише и *Ораторију* и *Поезију*, при чему би *Ораторија* вероватно обухватала правила за писање прозних састава, као у Стеријином одељку о посебној реторици. Реторику, ораторију и поезију, Ломоносов подводи под њима надређен појам *красноречија* који је схваћен као уметност речи уопште. Овом термину, скованом према грчком *καλλιλογία*, посвећено је и посебно поглавље у књизи у коме се прати историјат промене значења оба ова појма. Иначе учено и занимљиво, ово поглавље на појединим местима одаје утисак недовољне органске повезаности са осталим деловима књиге. То је најупадљивије у напоменама које доносе потпуне библиографске податке за приручнике Ломоносова, Мразовића и Стерије (стр. 265, нап. 12 и 13), премда су они иначе кроз целу књигу обележени скраћеницама. Запазили смо

ту и један мали пропуст који би могао збунити неупућеног читаоца. На 262. страни, В. Јелић помиње најпре Етјенов *Thesaurus Linguae Graecae*, да би нешто потом рекао о Стефанусу без икакве назнаке да је у питању једна те иста особа — Анри Етјен или *Henricus Stephanus*, славни француски филолог из XVI века. Ово поглавље је и једини део књиге где у основном тексту нису имена страних аутора дата у српско-хрватској транскрипцији него у оригиналу, па ни то није доследно спроведено.

Испитујући Стеријин дуг поменути нововековним теоретичарима, В. Јелић је запазио једну црту његовог уџбеника која не само да Стерију удаљује него га, по нашем мишљењу, и издиже изнад његових непосредних претходника. Док они посматрају реторичку као етички неутралну, Стерија има наглашен моралитички приступ, правдајући свој став позивањем на Цицероново мишљење да „*orator probus esse debet*“.

Завршно поглавље књиге под називом *Закључци* представља у ствари веома прегледно урађен резиме целе књиге. Томе је придодата и табела са поделом уметности речи код Ломоносова, Григеља, Мразовића и Стерије.

Општи утисак који књига оставља донекле кваре многобројне штампарске грешке и пропусти. Грешака има не само у грчком тексту, где их најпре и очекујемо, него их веома често можемо запазити и кад год је у питању текст на неком од страних језика. Поред тога, напомене се често пребацују на следећу страну, понегде наилазимо на ознаку у основном тексту, али не и на напомену, а понегде опет видимо напомену, али не и одговарајућу ознаку у тексту. Један озбиљан пропуст је уочљив већ на

самом почетку. Наиме, ова књига представља за штампу дотерану докторску дисертацију *Стерија и Квинтилијан*, с поднасловом *Типска обележја и антички извори Стеријине „Реторике“*, одбрањену 1987. на Филозофском факултету у Београду. Јелић у свом *Приступу* подробно образлаже зашто се одлучио за овај поднаслов. На жалост, он у књизи не постоји јер је у штампи изостављен, што ово ауторово излагање чини бесмисленим. Самом аутору можемо пак замерити недоследност у писању напомена и библиографије на крају књиге. Негде је дато пуно име писца, а негде само иницијално слово. Понегде је наведена и издавачка кућа, а понегде не. То су ситнице које при пажљивијем читању упадају у очи, а које су се лако могле дотерати.

Ових неколико недостатака у техничкој страни посла, нипошто не умањују вредност књиге. Она је писана стилем јасним и једноставним, али нимало монотоним и сувопарним, како се то може десити у делима ове врсте. Добра композиција и целине и мањих одсека књиге, као и одговарајућа пажња посвећена неким важнијим питањима, доприносе да читалац нигде не остане у недоумици над овом, иначе прилично замршеном проблематиком. Књига В. Јелића не осветљава само једну до сада запостављену страну Стеријиног рада. Опширно разматрајући поједина питања којима су се бавили антички ретори — наравно, све то у контексту истраживања Стеријиних ставова — ова студија представља донекле и историјски преглед основних проблема који су заокупљали грчку и римску теорију беседништва од Аристотела, па све до касне антике.

Александар Поповић